

<https://doi.org/10.15407/sofs2025.01.050>
УДК 378.4:930.2

В.М. МОСКОВКІН, доктор географічних наук, незалежний дослідник
Вімперк, Чеська Республіка
e-mail: researchchoa52@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5587-4133>

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ КАДРИ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ТА ЇХНІ ПУБЛІКАЦІЇ 1921—1925 рр. У КОНТЕКСТІ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

Здійснено систематичний аналіз кількісних і якісних характеристик професорсько-викладацького складу Українського вільного університету (УВУ) та його публікацій у контексті відкритого доступу в перші п'ять років функціонування УВУ. Для цього вивчено підсумкові праці, видані УВУ в 1927, 1931 і 2011 рр., кілька статей М. Лозинського, опублікованих у газеті «Свобода» 1921 р., книги С. Наріжного (1942) і С.В. Віднянського (1994), інші публікації та інтернет-джерела. Було поставлено завдання виявити всіх викладачів, що працювали в УВУ в 1921—1925 рр., наявність усіх мовних версій статей про них у Вікіпедії, роки їхнього життя і роботи в УВУ, а також публікацій, розміщених у мережі Інтернет, включно з повнотекстовими статтями у відкритому доступі. В результаті дослідження ідентифіковано 45 викладачів, які за п'ять років роботи в УВУ опублікували 235 праць; виявлено, що 45,5 % (107 публікацій) нині наявні у відкритому доступі. Визначено першу трійку найпродуктивніших авторів: Д. Дорошенко, В. Залозецький, О. Лотоцький; першу трійку авторів із максимальною кількістю публікацій у відкритому доступі: С. Рудницький, Д. Антонович, М. Лозинський. Водночас за кількістю статей у Вікіпедії лідирують інші професори — І. Горбачевський і С. Смаль-Стоцький, про яких написано по 10 статей різними мовами.

Цитування: Московкін В.М. Науково-педагогічні кадри Українського вільного університету та їхні публікації 1921—1925 рр. у контексті відкритого доступу. *Наука та наукознавство*. 2025. № 1 (127). С. 50—75. <https://doi.org/10.15407/sofs2025.01.050>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Показано, що 107 публікацій відкритого доступу представлені 175 файлами, виявленими в українських електронних бібліотеках *Diasporiana* (88), «Чтиво» (44) та чеській цифровій бібліотеці *Kramerius* (32), і що перші дві бібліотеки запозичили без декларування 43 файли публікацій із чеської цифрової бібліотеки. У контексті відкритого доступу викладено міркування щодо збереження та увічнення спадщини української наукової діаспори, а також запропоновано мінімальний додатковий набір параметрів для опису рідкісних і старих праць для електронних бібліотек. Наголошено, що потрібно розробити і запустити спеціальну програму відкритого доступу, яка охоплюватиме всі центри української наукової еміграції та всі п'ять її хвиль. У межах цієї програми задля збереження та пропагування наукової спадщини всіх хвиль української наукової еміграції запропоновано розробити проект «Декларації з відкритого доступу до наукового знання та культурної спадщини української наукової еміграції» та «План дій» до неї.

Ключові слова: Український вільний університет, професорсько-викладацький склад, публікаційна активність, відкритий доступ, українська наукова еміграція.

Вступ. Після розпаду СРСР та утворення незалежної України виникла велика мотивація і потреба у вивченні та збереженні наукової та культурної спадщини української наукової діаспори. Нині ця проблема стає ще актуальнішою у зв'язку з формуванням і наростанням п'ятої хвилі української наукової еміграції, яка, за даними Міністерства науки і освіти (МОН) України, налічує вже понад 5000 осіб. Сформовано великі спільноти та асоціації українських науковців у Німеччині, Польщі, Чехії та інших країнах, а Офіс підтримки вченого Ради молодих вчених при Міністерстві освіти і науки України запустив ініціативу «Українська наукова діаспора».

Водночас наукова спадщина перших хвиль української наукової еміграції залишається або недостатньо дослідженою, або недоступною для широкої наукової громадськості, оскільки не перебуває у відкритому доступі. У зв'язку з цим я прагнув на прикладі найважливішого наукового центру першої хвилі української наукової еміграції — Українського вільного університету (УВУ) — показати, як варто вивчати кадровий склад центрів української наукової еміграції та їхню публікаційну діяльність у контексті відкритого доступу та які заходи загального характеру потрібно запровадити для вивчення і збереження наукової спадщини всіх п'яти хвиль української наукової еміграції.

Аналіз досліджень і публікацій. Виконаний історіографічний та наукометричний аналіз свідчить про відсутність комплексного дослідження репрезентованості та характеристик кадрового складу УВУ і його публікаційної активності у контексті відкритого доступу в перші роки роботи університету у Відні та Празі у 1921—1925 рр.

З-поміж великих узагальнювальних праць із цього питання, за винятком контексту відкритого доступу, якого ще ніхто не торкався, за-

значимо в хронологічному порядку публікації С. Наріжного [1], R. Noliat [2], С.В. Віднянського [3] та *Universitas Libera Ucrainensis* [4]. Це ключові праці, розміщені у відкритому доступі, на яких ґрунтується безліч сучасних публікацій. Але під час аналізу цих праць я звернув увагу на суперечливість відомостей щодо персоналій і дат початкового періоду функціонування УВУ, які потребували коригування. Це пов'язано з тим, що автори цих праць не використовували інформаційно-довідкові матеріали та звіти УВУ, опубліковані в 1920-х рр. Природно, що найточніші фактичні дані наведено в найстарішій праці С. Наріжного [1], надрукованій 1942 р. Оцифрування найбільш ранніх праць УВУ, здійснене нещодавно *Internet Archive*, дає змогу коригувати неточні дані і побудувати струнку картину стану наукового потенціалу УВУ та його публікаційної активності.

Відсутність будь-яких досліджень, присвячених збереженню наукової спадщини української наукової еміграції в контексті відкритого доступу, зумовлює завдання щодо заповнення цієї прогалини, чому й присвячене це дослідження.

Новизна отриманих результатів. Уперше у вивченні історії УВУ в початковий період його існування здійснено всеосяжний аналіз репрезентованості професорсько-викладацького складу та його публікаційної активності в контексті відкритого доступу й наукометричних методів аналізу даних, а також описано заходи зі збереження й пропагування наукової спадщини української наукової діаспори.

Мета статті — викласти результати вивчення репрезентованості та характеристик науково-педагогічного персоналу Українського вільного університету та його публікаційної активності в контексті відкритого доступу в перші п'ять років існування УВУ та запропонувати заходи зі збереження і пропаганди наукової спадщини української наукової діаспори.

Методи викладення та джерельна база. Використано спеціальні методи: історико-біографічний, історико-хронологічний, ретроспективний; методи джерелознавчого та наукометричного аналізу, що дали змогу систематично подати зібраний фактографічний матеріал.

Для отримання стрункої кількісної та якісної картини стану й динаміки кадрового складу УВУ та його публікаційної активності в перші роки функціонування УВУ, окрім аналізу узагальнювальних праць [1—4] використано пошукові інструменти профільних електронних бібліотек *Kramerus*, *Diasporina*, «Чтиво», *Google Scholar*, *The General Index*, біографічні статті з Вікіпедії. Також проаналізовано низку інформаційно-довідкових праць УВУ, опублікованих у 20—30-х роках минулого століття, які порівняно недавно оцифровано та розміщено в мережі Інтернет. Їх пошук останнім часом став можливим у зв'язку із запуском у листопаді 2021 р. *The General Index* — інструменту для пошуку публікацій в *Internet Archive*, де

розміщено дуже багато документів кінця XIX — початку XX ст., що зберігаються переважно в американських академічних бібліотеках.

Виклад основного матеріалу й обговорення результатів. Пошук за назвою «Український вільний університет» у часовому інтервалі 1921—1925 рр. за допомогою *The General Index* показав, що в ці роки про діяльність УВУ багато писала щоденна газета «Свобода» (м. Джерсі, США) — урядовий орган «Українського народного союзу» в США, де власним кореспондентом був професор УВУ Михайло Лозинський. Лише в 1921 р. М. Лозинським у цій газеті опубліковано 34 повідомлення та статті. Зазначимо, що в лютому 2014 р. *Internet Archive* оцифрував усі її випуски. Окрім *Internet Archive* з його пошуковим інструментом *The General Index*, чеська цифрова бібліотека *Kramerus* та українські публічні електронні бібліотеки *Diasporiana* та «Чтиво» розмістили у відкритому доступі чимало публікацій про першу хвилю української наукової еміграції, які також широко використано в процесі аналізу.

Найважливішим для цього дослідження є книжкове видання, присвячене першим шести рокам функціонування УВУ¹, яке я виявив на сайті електронної бібліотеки *Diasporiana*. В його оцифрованому примірнику книжкові позначки були відсутні (можливо, їх видалили). «Програму викладів і склад професорів у Відні» з цього видання відтворено в табл. 1.

Цікаво, що М. Лозинський² вказує набагато меншу кількість дисциплін, які тоді викладали (табл. 2). На відміну від відомостей у табл. 1, М. Лозинський наводить загальну кількість годин із кожного предмета. Зазначу, що відомості, наведені у табл. 1, пізніше продубльовано в [3, 4], і обидва автори посилаються на перший том праці «Український В. Університет у Празі в роках 1921—1931», який я у відкритому доступі не знайшов.

У зв'язку з цим важливо зазначити, що електронна бібліотека *Diasporiana* розмістила в мережі Інтернет книгу «Український В. Університет у Празі в роках 1926—1931»³, на титульному аркуші якої я виявив штамп *Biblioteka Muzeum w Przemyslu*.

¹ Український В. Університет в Празі, в роках 1921—1926. Прага: Державна друкарня, 1927. 236 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/22875/file.pdf> (дата звернення: 15.06.2024).

² Лозинський М. Український Вільний Університет у Відні. Свобода. 1921. 29 (30). С. 2. URL: <https://archive.org/details/Svoboda-1921-030/page/n1/mode/2up?q=%22%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9+%D0%92%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9+%D0%A3%D0%BD%D1%96%D0%B2%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82%22> (дата звернення: 20.06.2024).

³ Український В. Університет в Празі в роках 1926—1931. Прага: Державна друкарня, 1931. 200 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/20012/file.pdf> (дата звернення: 10.06.2024).

Таблиця 1. Програма викладів і склад професорів
Українського вільного університету у Відні

Викладач	Курс
<i>I. Відділ філософський (історично-філософський та природописно-математичний)</i>	
Проф. Дмитро Антонович	Історія українського мистецтва, Мистецтво нових часів
Проф. Др. Агенор Артимович	Історія римської поезії
Проф. Іван Ганицький	Розвиток промисловости на Україні
Проф. Дмитро Дорошенко	Курс української історіографії
Доц., др. Володимир Залозецький	Наріс історії середньовічного і ренесансового мистецтва
Проф., др. Олександр Колесса	Українська палеографія, Історія української мови, Історія української літератури
Вячеслав Липинський	З історії гетьманування Богдана Хмельницького
Др. Михайло Лозинський	Історія української політичної думки
Проф., др. Степан Рудницький	Географія України
Проф., др. Микола Сабат	Грецький театр і драма, Грецька повнофігуральна різьба
Доц., др. Осип Турянський	З проблемів порівнюючого індоевропейського мовознавства з особливим узягледнен-нем української мови
<i>II. Відділ права і суспільно-економічних наук</i>	
Проф. Іван Ганицький	Український кооперативний рух та його економічні підстави
Проф., др. Станіслав Дністрянський	Теорія права, Конституційне право, Міжнародне право
Проф., др. Дмитро Коропатницький	Теорія карного права
Проф., др. Михайло Лозинський	Монархія і республіка, Зложені держави, Парламентарна і радянська форма влади
Доц., др. Павло Лисяк	Критичний огляд економічних теорій
Проф., Др. Володимир Старосольський	Генеза права, Державне право
Сен. Сергій Шелухин	Право, етика, релігія і справедливість, Історичний огляд українського права
Др. Лев Єх	Адміністративне право

Джерело: Український В. Університет в Празі... 1921—1926.

Стосовно стартового викладацького складу у Відні є такі відомості: «У повідомленні Колесси зборам професорської колегії від 21 жовтня 1922 р. маємо детальний список членів професорської колегії і план лекцій у Відні. На філософському факультеті викладали 6 професорів і 2 доценти. На факультеті права і суспільно-економічних наук — 6 професорів і 1 доцент. Загальна кількість викладачів — 15, з них двоє були одночасно задіяні на двох. До травня 1921 р. заплановано провести 29 лекцій, з

Таблиця 2. Програма викладів Українського вільного університету у Відні в 1921 р.

Викладач	Курс	Години
<i>Філософський відділ</i>		
Проф., др. Олександр Колесса	Історія української мови	8
	Історія української літератури	24
	Українська палеографія	4
Проф., Др. Дмитро Антонович	Історія українського мистецтва	12
	Мистецтво нових часів	12
Др. Микола Сабат	Грецький театр і драма	12
	Грецька повнофігуральна різьба	12
Др. Агенор Артемович	Історія римської поезії	12
Др. Михайло Лозинський	Історія української політичної думки в 19 і 20 століття	10
Проф., Др. Степан Рудницький	Географія України	36
<i>Відділ права та суспільних наук</i>		
Проф. Станіслав Дністрянський	Загальна теорія права	12
	Конституційне право	6
	Історія і теорія міжнародного права	12
Др. Володимир Старосольський	Генеza права	3
	Теорія державного права	12
Сенатор Сергій Шелухін	Право, справедливість, етика, релігія	3
	Історичний огляд українського права	12
Др. Дмитро Коропатницький	Теорія карного права	12
Др. Лев Єх	Адмініstraційне право	12
Др. Михайло Лозинський	Монархія і республіка	1
	Зложени держави	6
	Парламентарна і радянська форма влади	3
Др. Павло Лисяк	Огляд економічних теорій	24

Джерело: Лозинський М. Український Вільний Університет у Відні.

яких лише дві не відбулися» [4, с. 20]. Але в табл. 1 бачимо 17 викладачів замість 15, зазначених у [4, с. 20]. Таку розбіжність із посиланням на перший том книги «Український В. університет в Празі... 1921—1931» пояснює С.В. Віднянський: «Отже, у Відні розпочали читати лекції 12 професорів і 3 доценти УВУ (В. Липинський та Л. Єх з певних причин не приступили до роботи...)» [3, с. 15]. Про це читаємо і в праці «Український В. Університет в Празі... 1921—1926» (с. 67). С.В. Віднянський також зазначає, що «в навчальній програмі УВУ на лютий були відсутні лекції чотирьох професорів — Ганицького, Дорошенка, Сабата і Турянського» [3, с. 15].

З-поміж вказаних вище шести викладачів четверо відсутні у списку М. Лозинського (табл. 2): Дорошенко, Ганицький, Липинський, Турянський. Він сам був у числі викладачів, а його статтю в газеті «Свобода» підписано 11 січня 1921 р., тобто напередодні початку навчального процесу у Відні (24 січня). Отже, він міг заздалегідь знати, що кілька викладачів будуть відсутні у Відні.

Стартовий склад викладачів і предметів, які вони читали у Празі, опубліковано УВУ окремим відбитком⁴ українською та чеською мовами, відцифрованим електронною бібліотекою *Diasporiana* та розміщеним у мережі Інтернет (штампи та ручні позначки були відсутні). Цю ж Програму того року опубліковано М. Лозинським⁵, а за п'ять років — у праці «Український В. Університет в Празі... 1921—1926» (с. 73—74):

Програма викладів Українського Вільного Університету в Празі в зимовім півроці 1921/1922 р.

Факультет Фільософічний:

А) Відділ історично-фільольогічний:

1. Науки історичні:

Проф., Др. Дмитро Дорошенко: Українська історіографія (3 год. тижн.).

Проф., Др. Дмитро Антонович: Історія українського мистецтва (3 год. тижн.).

Проф., Др. Михайло Лозинський. Історія української політичної думки (1 год. тижн.).

2. Науки фільольогічні:

а) Українська мова, література, фольклор і етнографія:

⁴ Програма викладів Українського Вільного Університету в Празі. Державна друкарня в Празі, 1921. 6 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/26556/file.pdf> (дата звернення: 15.06.2024).

⁵ Лозинський М. Український Вільний Університет в Празі. Історія закладення — організація — виклади в зимовім семестрі 1921—22. *Свобода*. 1921. 29 (265). С. 3. URL: <https://archive.org/details/Svoboda-1921-265/page/n1/mode/2up?q=%D0%9B%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9> (дата звернення: 20.06.2024).

Проф., Др. Степан Смаль-Стоцкий: Українська мова в семі слов'янських мов (3 год. тижн.).

Семінар української фільмології.

Питання творів Т. Шевченка. Наукові праці (2 год. тижн.).

Проф., Др. Олександр Колесса: Історія української літератури 19 віку (2 год. тижн.); Історія української мови (1 год. тижн.).

Семінар української фільмології.

Питання вибраних пам'яток української мови і письменства. Аналіз Шевченкового «Івана Гуса». Наукові праці (2 год. тижн.).

Проф., Др. Зенон Кузеля: Огляд української етнографії (2 год. тижн.); Українська народна словесність (2 год. тижн.).

б) Клясична фільмологія і археологія:

Проф., Др. Агенор Артимович: Історія римської літератури (2 год. тижн.); Латинська граматики (1 год. тижн.); Латинський семінар (2 год. тижн.).

Проф., Др. Микола Сабат: Грецька мітологія в клясичній літературі і мистецтва Греків і Римлян (4 год. тижн.).

3. Науки філософічні:

Доц., Др. Іван Мірчук: Метафізика (3 год. тижн.).

Б) Відділ природописно-математичний:

1. Хемія і фізика:

Проф., Др. Іван Горбачевський: Вибрані партії з хемії загальної і неорганічної (4 год. тижн.).

Проф., Др. Іван Ганицький: Термодинаміка (2 год. тижн.).

2. Географія:

Проф., Др. Степан Рудницький: Завдання і методи землезнання України і Східної Європи взагалі (5 год. тижн.).

Факультет права і суспільних наук

1. Теорія права:

Проф., Др. Станіслав Дністрянський: Загальна наука права (3 год. тижн.).

2. Історія права:

Проф., Сенатор Сергій Шелухин: Історія українського права (3 год. тижн.).

3. Право цивільне:

Проф., Др. Станіслав Дністрянський: Вправи в цивільному праві (2 год. тижн.).

4. Право карне:

Проф., Др. Дмитро Коропатинський: Загальна частина карного права (5 год. тижн.).

5. Право державне:

Проф., Др. Володимир Старосольський: Курс державного права (3 год. тижн.).

Проф., Др. Михайло Лозинський: Вибрані питання з українського державного права (1 год. тижн.).

Доц. Кость Лоський: Інституції римського права (3 год. тижн.).

6. Право адміністраційне:

Проф., Др. Дмитро Коропатинський: Про самоурядовання (2 год. тижн.).

7. Право міжнародне:

Проф., Др. Михайло Лозинський: Огляд міжнародного права (4 год. тижн.).

8. Науки економічні:

Проф., Др. Іван Ганицький: Український кооперативний рух та його економічні підстави (1 год. тижн.); Розвиток промисловости на Україні (1 год. тижн.).

Дні і години викладів та викладаві салі будуть означені пізнійше в порозумінню з одного боку із управою Карлового університету, и з другого із слухачами Українського Вільного Університету.

Найповніші й найточніші відомості про викладацький склад УВУ в інтервалі часу, що нас цікавить (1921—1925), взято з праці «Український В. Університет в Празі... 1921—1926». Ці відомості слід розглядати на тлі стартових викладацьких складів УВУ у Відні та Празі (табл. 1, 2 і Програма).

Подивимось, як поповнювався викладацький склад УВУ за семестрами від початку 1921 і до кінця 1925 р.⁶ Для всіх новоприбулих викладачів у дужках наведено відомості щодо часу їхньої роботи в УВУ, уточнені мною за даними [1, 4]. Повний текст цих книг є на сайті електронної бібліотеки *Diasporiana*, і на кожній сторінці оцифрованого примірника [1] стоїть штамп *digitized by ukrbiblioteka.org* (нині цей сайт не функціонує). У книзі «Український В. Університет в Празі... 1921—1926» (с. 67) читаємо, що В'ячеслав Липинський і Лев Єх через важливі перешкоди не викладали у Відні. Загалом у Відні у філософському відділі викладали шість професорів, двоє доцентів, у відділі права і суспільних наук — шість професорів, один доцент, тобто 15 осіб. Професори Михайло Лозинський (1921—1927) та Іван Ганицький (1921) викладали в обох відділах. Заняття тривали до кінця травня. У Празі відділи було перетворено на факультети. У складі Сенату в Празі Іван Ганицький був відсутній. У всіх згаданих працях із цього приводу немає жодних коментарів, але з електронної бібліотеки «Україніка» відомо, що Іван Ганицький помер 1921 р. (день і місяць не вказано)⁷.

⁶ Український В. Університет в Празі... 1921—1926.

⁷ Ганицький Іван Михайлович (1879—1921). До 100-річчя Національної академії наук України та Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Електронна Бібліотека «Україніка». URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/REF0010343> (дата звернення: 10.07.2024).

У зимовому півріччі 1921/1922 рр. заявлені професори Зенон Кузеля (1921), Іван Ганицький (1921) і Дмитро Коропатницький (1921) не з'явилися у Празі й через те перестали бути професорами УВУ. Не прибули також сенатор Сергій Шелухин (1921, 1924—1938) і проф. Агенор Артимович (1921—1935), які попросили відпустки до кінця півріччя. Замість Шелухина читати лекції став Ростислав Лашенко (1922—1929). Звільнився з УВУ доктор Микола Сабат (1921), який упродовж цього семестру повернувся до Галичини⁸.

У програмі викладання в літньому семестрі 1922 р. з'явилися Олександр Мицюк (політекономія, 1922—1944), Федір Щербина (статистика, 1922—1936), Борис Матюшенко (соціальна гігієна, 1922—1945), Ростислав Лашенко (українське право, 1922—1929), Марія Носкова-Бочковська (чеська мова, 1922 — кін. 1930-х рр.), а також, після відпустки, Агенор Артимович (класична філологія, 1921—1935)⁹.

У зимовому семестрі 1922/1923 рр. прибули нові викладачі: Отто Ейхельман (адміністративне право, 1922—1943), Володимир Тимошенко (економіка промисловості, торговельна політика, 1922—1928), Петро Андрієвський (біологія і зоологія, 1922—1931), Вадим Щербаківський (археологія, 1922—1956), Федір Швець (геологія, 1922—1940)¹⁰.

У літньому семестрі 1923 року вперше з'явилися Олександр Лотоцький (церковне право, 1923—1936), Олексій Одарченко (торговельне право, фінансове право, 1923—1940), Василь Біднов (історія української церкви, історія степової України, 1923—1935)¹¹.

У зимовому семестрі 1923/1924 рр. з'явилися нові викладачі Олександр Шульгін (всесвітня історія, 1923—1951), Роман Смаль-Стоцький (порівняльне слов'янське мовознавство, 1923—1925, 1947—1967)¹².

У літньому семестрі 1924 р. уперше згадані Федір Стешко (історія української музики, 1924—1944), Федір Слюсаренко (латинська мова, 1924—1944), Андрій Яковлів (цивільне право, 1924—1951), Опанас Андрієвський (цивільне право, 1924—1944), Лідія Шульгінова (французька мова, 1924—1927). Уперше після Відня приступив до читання лекцій Сергій Шелухин (карне право, 1921, 1924—1938)¹³ [5, с. 141—145]. У зимовому семестрі 1924/1925 рр. з'явилися нові викладачі Володимир Залозецький (історія середньовічного мистецтва, 1924—1926), Сергій Бородаєвський (історія кооперації, 1924—1938), Сергій Буткевич (карна політи-

⁸ Український В. Університет в Празі... 1921—1926. С. 73—74.

⁹ Там само. С. 75—78.

¹⁰ Там само. С. 110—111.

¹¹ Там само. С. 111—116.

¹² Там само. С. 137—140.

¹³ Там само. С. 141—145.

ка, 1924—1928), Марія Славінська (англійська мова, з 1924)¹⁴. У літньому семестрі 1925 р. і зимовому семестрі 1925/1926 рр. нових викладачів не додалось¹⁵. Усі ці відомості з праці «Український В. Університет у Празі... 1921—1926» дають мені змогу виправити помилки в датах початку викладання в УВУ, помічені мною у найбільш об'ємній узагальнювальній праці про УВУ [4].

Із наведених вище даних слідує, що заявлений як викладач у Празі (Програма) Зенон Кузеля до Праги не прибув і також не був заявлений як викладач у Відні (табл. 1, 2). С. Наріжний [1, с. 125] коректно показує його в числі викладачів 1921 р., а в [4, с. 280] вказано час його роботи в УВУ в інтервалі 1947—1956, хоча він помер у 1952 р.

У [1, с. 126] та книзі «Український В. Університет в Празі... 1921—1926» (с. 67) коректно показано Івана Ганицького у складі викладачів УВУ в 1921 р. (див. табл. 1), а в [4, с. 318] вказано час його роботи в УВУ в інтервалі 1921—1928, хоча він помер 1921 р. У [4] пропущено час роботи Сергія Шелухіна у Відні (1921), а також невірно вказано час роботи Миколи Сабата (1921—1930), хоча він працював у УВУ лише 1921 р.¹⁶, що підтверджує і [1, с. 125]. У названих на початку цього абзацу джерелах коректно показано Льва Єха у складі викладачів УВУ в 1921 р. (див. табл. 1), натомість у [4, с. 322] вказано час його роботи в УВУ в інтервалі 1926—?, хоча у літньому семестрі 1926 р. в роботі УВУ він участі не брав¹⁷.

До цих відомостей додамо уточнювальні твердження з роботи «Український В. Університет в Празі... 1926—1931»: *«Протягом 10 років зі складу професорської колегії вибуло 6 професорів і 1 доцент (проф. Р. Смаль-Стоцький перейшов до Варшавського У-ту р. 1925, проф. С. Рудницький р. 1926 виїхав на Україну, проф. М. Лозинський р. 1927 виїхав на Україну, проф. О. Лотоцький р. 1928 перейшов до Варшавського У-ту, а доцент Буткевич виїхав до Південної Америки, нарешті померли проф. Р. Лащенко і М. Сабат)»* (с. IX).

Не зупиняючись на інших дрібних помилках праці [4], де посунуто на один рік дати початку роботи в УВУ А. Артимовича, С. Бородаєвського, М. Лозинського, С. Рудницького, С. Смаль-Стоцького і В. Старосольського та Л. Шульгіної, наведемо в табл. 3 перелік усіх викладачів УВУ (1921—1925), включно з тими, хто був у штаті, але не читав лекції 1921 р. Викладачів проранжовано за кількістю років, пропрацьованих в УВУ.

Отже, нам відомо про 45 викладачів, які були в штаті УВУ в перші п'ять років його функціонування. Від 30 до 40 років пропрацювали в

¹⁴ Український В. Університет в Празі... 1921—1926. С. 162—166.

¹⁵ Там само. С. 167—171, 210—214.

¹⁶ Український В. Університет в Празі... 1921—1926.

¹⁷ Там само. С. 218.

Таблиця 3. Професори та викладачі Українського вільного університету в 1921—1925 рр., роки їхньої роботи в УВУ, джерела відомостей

Ім'я	Роки життя	Галузь знань	Роки роботи	Джерело
Іван Мірчук	1891—1961	Філософія	1921—1961	Wiki: uk, ru
Вадим Щербаківський	1876—1957	Загальна археологія	1922—1956	Wiki: uk, ru, be
Дмитро Дорошенко	1882—1951	Історія України	1921—1951	Wiki: uk, ru, de, en, fi
Олександр Шульгин	1889—1960	Всесвітня історія	1923—1951	Wiki: uk, ru, de, en, fr, pl, ar
Олександр Колесса	1867—1945	Українська філологія	1921—1945	Wiki: uk, ru, cz, de, pl
Дмитро Антонович	1877—1945	Історія мистецтва	1922—1945	Wiki: uk, ru, cz, de, en, fr, ar
Борис Матюшенко	1883—1944	Соціальна гігієна	1922—1945	Wiki: uk, ru, ba, tt
Роман Смаль-Стоцький	1893—1969	Мовознавство	1923—1925, 1947—1967	Wiki: uk, ru, de, en, it, pl, ar
Олександр Мицюк	1883—1943	Економіка	1922—1944	Wiki: uk, de
Отто Ейхельман	1854—1943	Адміністративне і міжнародне право	1922—1943	Wiki: uk, ru, de, pl
Іван Горбачевський	1854—1942	Хімія	1922—1942	Wiki: uk, ru, cz, de, en, fr, it, pt, pl, ar
Опанас Андрієвський	1878—1955	Цивільне право	1924—1944*	Wiki: uk, ru, de, pl
Федір Слюсаренко	1886—1958	Давня та середньовічна історія	1924—1944	Wiki: uk
Федір Стешко	1882—1944	Історія української музики	1924—1944	Wiki: uk, ru
Федір Швець	1882—1940	Геологія	1922—1940	Wiki: uk, ru, de, en, fr, pl
Андрій Яковлів	1872—1955	Цивільне право	1924—1942	Wiki: uk, ru, pl
Степан Смаль-Стоцький	1859—1938	Українська філологія	1921—1938	Wiki: uk, ru, cz, de, en, fr, pl, ro, ar, eo
Олексій Одарченко	1866—1940	Господарське та фінансове право	1923—1940	Wiki: uk, ru
Марія Славінська	1879—1958	Англійська мова	1924—1941	ЦАГ: uk

Ім'я	Роки життя	Галузь знань	Роки роботи	Джерело
Марія Носкова	1889—1959	Чеська мова	1922 — кін. 1930-х рр.**	ECY: uk
Сергій Шелухин	1864—1938	Кримінальне право	1921, 1924—1938	WiKi: uk, ru, de
Федір Щербина	1849—1936	Статистика	1922—1936	WiKi: uk, ru, de, pl, kk
Станіслав Дні- стряньський	1870—1935	Цивільне право	1921—1935	WiKi: uk, ru, cz, pl
Агенор Артимович	1879—1935	Класична філологія	1921—1935	WiKi: uk, pl
Сергій Бородаєв- ський	1870—1842	Кооперативний рух	1924—1938	WiKi: uk, ru
Василь Біднов	1874—1935	Історія Церкви	1923—1935***	WiKi: uk, ru, hy
Костянтин Лоський	1864—1933	Римське право	1921—1933	WiKi: uk, ru
Петро Андрієв- ський	1880—1945	Біологія і зооло- гія	1922—1931	ECY: uk
Володимир Ста- росольський	1878—1942	Конституційне право	1921—1928	WiKi: uk, ru, de, fi
Ростислав Ла- щенко	1878—1929	Історія україн- ського права	1922—1929	WiKi: uk
Михайло Лозин- ський	1880—1937	Міжнародне пра- во	1921—1927	WiKi: uk, ru, de, ar
Володимир Ти- мошенко	1885—1965	Економіка	1922—1928	WiKi: uk
Зенон Кузеля	1882—1952	Етнографія	1921, 1947—1952	WiKi: uk, ru, en, fi, ar
Степан Рудниць- кий	1877—1937	Географія	1921—1926	WiKi: uk, ru, de, az, ka
Олександр Ло- тоцький	1870—1939	Церковне право	1923— 1928****	WiKi: uk, ru, de, en, pl, ar
Сергій Буткевич	?—?	Кримінальне право	1924—1928	н/д
Лідія Шульгіна	?—?	Французька мова	1924—1927	н/д
Володимир Зало- зецький	1884—1965	Історія мистец- тва	1924—1926	WiKi: uk, he
В'ячеслав Липин- ський	1882—1931	Історія України	1921	WiKi: uk, ru, be, de, en
Павло Лисяк	1887—1948	Економіка	1921	WiKi: uk, ru, pl
Осип Турянсь- кий	1880—1933	Філологія	1921	WiKi: uk, ru

Закінчення табл. 3

Ім'я	Роки життя	Галузь знань	Роки роботи	Джерело
Микола Сабат	1867—1930	Класична філологія	1921	WiKi: uk
Іван Ганицький	1879—1921	Термодинаміка, економіка	1921	WiKi: uk
Дмитро Коропатницький	1879—1940	Кримінальне право	1921	ЕСУ: uk
Лев Єх	1872 — між 1938 і 1943	Адміністративне право	1921	Старик В. (2022): uk

Примітки: * за даними [1], а за даними [4] — (1924—1937); ** кінцева дата викладання наведена за даними Енциклопедії Сучасної України; *** за даними [4], а за даними [1] — (1923—1929); **** за даними [1], а за даними [4] — (1923—1936).

Мовні скорочення взяті з ISO 639-1: uk — українська, ru — російська, cz — чеська, de — німецька, en — англійська, fr — французька, it — італійська, pt — португальська, pl — польська, ar — арабська, ro — румунська, eo — есперанто, fi — фінська, kk — казахська, ka — грузинська, ba — башкирська, tt — татарська, az — азербайджанська, be — білоруська, he — іврит, hu — вірменська.

ЕСУ — Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/> (дата звернення: 10.06.2024); ЦАГ — Цифрові архіви Грушевського. URL: <http://hrushevsky.history.org.ua/home.html> (дата звернення: 10.06.2024).

УВУ професори Мірчук, Щербаківський і Дорошенко, від 20 до 30 — 11 професорів (від Шульгіна до Стешка, список у табл. 3), від 10 до 20 років — 13 професорів від Швеця до Лоського, від 1 до 10 років працювали або числились у штаті, але не читали лекції 18 професорів, доцентів і викладачів (від П. Андрієвського до Л. Єха).

Основним джерелом відомостей про роки життя професорів і викладачів слугувала Вікіпедія. Якщо біографічні дані у ній відсутні, використано інші джерела. Згідно з ISO 639-1 зроблено позначки щодо всіх мовних версій біографічних статей у Вікіпедії. Очевидно, що чим більше мовних версій має біографічна стаття, тим вагомішою є персона. Але тут потрібно враховувати якість статей та фактичну значущість персони. Усе це дасть змогу накреслити план покращення наявних статей Вікіпедії та створення нових.

Як бачимо з табл. 3, для семи персон відсутні біографічні статті у Вікіпедії. Серед них є дуже значущі особистості, як-то біолог Петро Андрієвський, який 10 років пропрацював професором в УВУ, а також правознавці Дмитро Коропатницький, який опікувався організацією військового судочинства в УНР¹⁸, і Лев Єх, урядовий радник, якого у

¹⁸ Енциклопедія Сучасної України: в 24 т. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001—2022.

лютому 1931 р. Президент Чехословацької Республіки Т. Масарик призначив земським віцепрезидентом Підкарпатської Русі [5]. Важливо зазначити, що в [5] уперше опубліковано докладну біографію Льва Єха, але й там не вказано дату його смерті. У мережі Інтернет відсутня і будь-яка інформація про Лідію Шульгіну та Сергія Буткевича, включно з датами їхнього життя.

Водночас із-поміж 38 персон, про яких є статті у Вікіпедії, англomовні версії є тільки про десятиох, про п'ятьох (Лашенко, Сабат, В. Тимошенко, Слюсаренко, Ганицький) є статті тільки українською, про дев'ятьох (Артимович, Мірчук, Лоський, Мицюк, Залозецький, Турянський, Стешко, Бородаєвський, Одарченко) є статті двома мовами, але відсутні чеська та німецька версії (окрім Мицюка, про якого є статті українською та німецькою). Загалом мовне різноманіття статей у Вікіпедії про викладачів, які працювали в перші п'ять років функціонування УВУ, дуже незначне.

Розподіл кількості викладачів за предметами виглядає так: право — 11, історія — 8, філологія — 7, економіка — 3, філософія, археологія, статистика, хімія, біологія і зоологія, географія, геологія, соціальна гігієна — по одному викладачеві. Тут враховано викладачів, які пропрацювали в УВУ понад один рік у 1921—1925 рр. включно. Як бачимо, кількість викладачів із гуманітарних і суспільних наук набагато вища ніж із природничих наук.

Слід зазначити, що курс природничих наук в УВУ не включав фізику і математику, і можна припустити, що у зв'язку з цим у літній семестр 1929 р. природничо-математичний відділ став називатися природописним¹⁹. Зрозуміло, що повноцінного хіміка, біолога, географа чи геолога не можна підготувати без ґрунтовних фізико-математичних знань. Можливість для їх отримання надавав Карлов університет, оскільки українським та іншим іноземним студентам, які навчались в УВУ, було дозволено одночасно відвідувати і цей університет. Ба більше, у перші роки існування УВУ розміщувався на площах Карлового університету.

Природничо-наукова підготовка в частині фізичної географії та геоморфології була сильно підірвана після від'їзду 1926 р. Степана Рудницького до Харкова. Лекції з географії відновилися тільки з 1940 р., коли в Празі з'явився відомий географ Володимир Кубійович (1900—1985) [4, с. 280]. Математику в УВУ вперше почав читати Осип Андрушків (1906—1984) з 1947 р., після того як він захистив докторську дисертацію (14.11.1946) у відомого німецького математика Оскара Перрона (1880—1975) і пройшов у нього габілітацію (09.09.1947) [4, с. 353].

Попри це природничо-наукова і математична підготовка велася через інститути стипендіата і докторантури для осіб, які вже мали таку

¹⁹ Український В. Університет в Празі... 1926—1931. С. 66.

базову підготовку. Наприклад, стипендіатами від фонду імені Президента Масарика (1 квітня 1923 — 31 березня 1924) були Святослав Романовський (математика), Мирон Дольницький (географія), а від Ческо-Українського комітету — Кость Фільц (хімія), Андрій Палій (агрономія). Перші двоє за вимогами фонду підготували протягом року такі статті: «Теорія зборів» і «Спроба критичного розгляду основ теорії географічного циклу»²⁰. А Мирон Дольницький 04.07.1942 р. захистив докторську дисертацію «Україна як самостійна географічна одиниця» (науковий керівник проф., д-р В. Кубійович) [4, с. 368].

Цікаво бачити заявлений у зимовому семестрі 1921/1922 рр. у Празі курс термодинаміки від проф. Івана Ганицького²¹ (табл. 3), який не було прочитано через його неприбуття до Праги та смерть, що настала 1921 р. Іван Ганицький є дуже значущою особистістю, а про його заслуги автори всіх підсумкових праць про УВУ не згадують. Вони навіть не зазначають дату його смерті напередодні першого року функціонування УВУ, а в [4, с. 318] указано помилковий час його роботи в УВУ — з 1921 по 1928 р.

Причина ігнорування заслуг Івана Ганицького не зрозуміла, але важливо зазначити, що він був провідним українським фахівцем із теплових двигунів²², ординарним професором Київського політехнічного інституту (1915—1919), керівником лабораторії теплових двигунів цього ж інституту. Можна цілком припустити, що це дало йому підстави запропонувати для УВУ в Празі курс термодинаміки (табл. 3). А два економічні курси, запропоновані ним для УВУ у Відні (табл. 1), пов'язані, на наш погляд, із тим, що він був товаришем міністра торгівлі та промисловості уряду Української Центральної Ради, членом Державної комісії з товарообміну між Україною та центральними державами, а також автором роботи «Закони що до кооперації в Росії й на Україні Наддніпрянській»²³.

Тепер перейдемо до аналізу наукових праць викладачів УВУ, написаних ними в період від 1921 до 1925 р. включно, у контексті відкритого доступу. В Додатку²⁴ подано повнотекстові праці викладачів УВУ, які

²⁰ Український В. Університет в Празі... 1921—1926. С. 119.

²¹ Там само. С. 73.

²² Ганицький І. Перегляд поглядів Ф. Вейса на явища в конденсаторах парових машин. *Збірник природно-технічної секції Українського наукового товариства*. 1912. № 2. С. 35—50.

²³ Ганицький І. Закони що до кооперації в Росії й на Україні Наддніпрянській. *Воля*. 1921. № 2 (3/4). С. 106—110. URL: https://archive.org/details/voliaukrainy3_2_19unse/page/106/mode/2up?q=%D0%93%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9 (дата звернення: 20.06.2024).

²⁴ Moskovkin V.M. Publications of professors and teachers of the Ukrainian Free University, placed in the Open Access. Zenodo, August 10, 2024. URL: <https://zenodo.org/records/13333508> (дата звернення: 20.08.2024).

Таблиця 4. Публікації викладачів Українського вільного університету, 1921—1925

Прізвище	Кількість публікацій		
	ОА	поп ОА	Разом
Андрієвський А.	1	0	1
Андрієвський П. (співавтор Галаган М.)	1	5	6
Антонович Д.	8	4	12
Артимович А.	1	2	3
Біднов В.	4	9	13
Бородаєвський С.	3	4	7
Горбачевський І.	1	1	2
Дністрянський С.	5	1	6
Дорошенко Д.	6	19	25
Залозецький В.	1	17	18
Ейхельман О.	2	3	5
Колесса О.	4	1	5
Кузеля З.	1	3	4
Лащенко Р.	6	3	9
Липинський В.	4	1	5
Лозинський М.	7	2	9
Лоський К.	6	2	8
Лотоцький О.	3	11	14
Матюшенко Б.	0	5	5
Мельник М.	1	0	1
Мірчук І.	2	5	7
Мицюк О.	5	5	10
Наріжний С.	0	1	1
Одарченко О.	1	1	2
Рудницький С.	10	2	12
Слюсаренко Ф.	1	1	2
Смаль-Стоцький С.	2	2	4
Смаль-Стоцький Р.	1	0	1
Старосольський В.	6	0	6
Тимошенко В.	3	0	3
Турянський О.	2	0	2
Чикаленко Л.	0	1	1
Швець Ф.	0	1	1
Шелухин С.	2	5	7
Шульгин О.	1	3	4
Щербаківський В.	1	1	2
Щербина Ф.	5	4	9
Яковлів А.	0	2	2
Разом	107	128	235

Джерело: Moskovkin V.M. Publications of professors and teachers of the Ukrainian Free University, placed in the Open Access. Zenodo, August 10, 2024. URL: <https://zenodo.org/records/13333508> (дата звернення: 20.08.2024); ОА — відкритий доступ.

знайдено мною в електронних бібліотеках *Kramerus* (Чехія), *Diasporiana* (Україна), «Чтиво» (Україна) та ін. Розподіл цих праць за прізвищами викладачів наведено в табл. 4.

У табл. 4, крім публікацій, розміщених у відкритому доступі (ОА, 107 публікацій), показано публікації, яких немає в ньому (*Non* ОА, 128 публікацій). Зазначимо, що зі 128 публікацій, які не мають повних текстів у мережі Інтернет, 79 ідентифіковано з праці «Український В. Університет в Празі... 1926—1931», 6 — із [4] і 43 — за допомогою *Google Scholar* (публікації в статуті *citation*, знайдені *Google Scholar* зі списків цитованих джерел). Також зазначимо, що Ювілейний збірник на честь професора доктора Станіслава Дністрянського²⁵ і Науковий ювілейний збірник Українського університету в Празі, присвячений президенту Т.Г. Масарику²⁶, розміщені в мережі Інтернет електронною бібліотекою *Diasporiana*. Обидва збірники охоплюють 22 статті викладачів УВУ, показані у Додатку²⁷.

Отримані мною дані свідчать, що у відкритому доступі наявні нині 45,5 % праць викладачів УВУ, виданих у 1921—1925 рр. Зазначимо також, що зі 107 публікацій 106 є одноосібними.

Як бачимо з табл. 4, шість і більше публікацій у відкритому доступі за початковий п'ятирічний період функціонування УВУ належать С. Рудницькому (10/5), Д. Антоновичу (8/7), М. Лозинському (7/4), В. Старосольському (6/4), К. Лоському (6/2), Д. Дорошенку (6/5) і Р. Лащенку (6/1). За загальною публікаційною активністю в розглянутий період лідирували Д. Дорошенко (25/5), В. Залозецький (18/2), О. Лотоцький (14/6), В. Біднов (13/3), Д. Антонович (12/7), С. Рудницький (12/5). У знаменнику наведено дані з останнього стовпця табл. 3 щодо кількості мовних версій біографічних статей у Вікіпедії, що свідчить про слабку представленість статей про В. Залозецького та В. Біднова попри їхню високу публікаційну активність.

²⁵ Ювілейний збірник в честь професора доктора Станіслава Дністрянського, піднесений ювілярові з приводу його 25-літнього ювілею наукової діяльності професорами факультета права і суспільних наук Українського Вільного Університету в Празі: 1898—1923. Прага: УВУ, 1923. 318 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11256/file.pdf> (дата звернення: 25.06.2024).

²⁶ Науковий ювілейний збірник Українського Університету в Празі, присвячений панові президентові Чеськословенської Республіки Проф. Др. Т.Г. Масарикові для вшанування 75-тих роковин його народження. Прага, 1925. Частина 1. 438 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/25787/file.pdf> (дата звернення: 25.06.2024).

²⁷ Moskovkin V.M. Publications of professors and teachers of the Ukrainian Free University, placed in the Open Access. Zenodo, August 10, 2024. URL: <https://zenodo.org/records/13333508> (дата звернення: 20.08.2024).

За результатами пошуку в *Google Scholar* (30.05.2024) мною ідентифіковано праці Д. Дорошенка (1923), В. Липинського (1926), М. Лозинського (1922) та В. Старосольського (1922) з високою цитованістю, яка була характерною лише для перекладних праць професорів УВУ, а також публікацій в Україні після 1990 р. або у США в 1950—1970-х рр. Дані щодо цитування наведено в круглих дужках до бібліографічних описів статей цих авторів у Додатку. Розподіл публікацій за електронними бібліотеками та сховищами наведено в табл. 5.

З Додатку видно, що файли публікацій загальною кількістю 175 розміщені в різних електронних ресурсах. Найбільше файлів публікацій (88) є в українській електронній бібліотеці *Diasporiana*, що спеціалізується на збиранні та розміщенні публікацій, пов'язаних із першими хвилями української наукової еміграції. На другому місці — українська електронна бібліотека «Чтиво» (44), на третьому — чеська цифрова бібліотека *Kramerus* (32). Внесок решти електронних бібліотек і сховищ у загальну кількість файлів публікацій дуже малий.

Таблиця 5. Розподіл публікацій за електронними бібліотеками та сховищами

Електронні бібліотеки та сховища	Кількість публікацій
<i>Diasporiana</i>	44
<i>Kramerus</i> , <i>Diasporiana</i> , Чтиво	17
<i>Kramerus</i> , <i>Diasporiana</i>	13
<i>Diasporiana</i> , Чтиво	11
Чтиво	11
<i>Kramerus</i>	2
libarch.nmu.org.ua, <i>Diasporiana</i> , Internet Archive, Чтиво	1
<i>Diasporiana</i> , Чтиво, elib.nlu.org.ua	1
libarch.nmu.org.ua, <i>Diasporiana</i> , Чтиво	1
libarch.nmu.org.ua, <i>Diasporiana</i>	1
libarch.nmu.org.ua, Чтиво	1
Чтиво, irbis — nbuv.gov.ua	1
elib.nlu.org.ua	1
libarch.nmu.org.ua	1
commons.wikimedia.org	1
Разом	107

Джерело: Moskovkin V.M. Publications of professors and teachers of the Ukrainian Free University, placed in the Open Access. Zenodo, August 10, 2024. URL: <https://zenodo.org/records/13333508> (дата звернення: 20.08.2024).

Виконаний аналіз файлів публікацій в електронних бібліотеках *Diasporiana* та «Чтиво» показав, що вони запозичили 43 файли з цифрової бібліотеки *Kramerus*. Отже, зі 175 файлів публікацій 75 (43 + 32) припадає на цифрову бібліотеку *Kramerus*, що становить 42,9 %.

Зі 175 файлів публікацій 13 мали формат *DjVu*, і я їх не досліджував. Аналіз решти файлів показав, що 48 із них були без книжкових позначок або з фрагментарними позначками, що не дає змоги встановити місця зберігання публікацій. Крім 75 файлів публікацій зі штампами *Slovanska knihovna* мною виявлено файли зі штампами *University of Toronto Library* (5 публікацій), Львівської наукової державної бібліотеки (4), Національної парламентської бібліотеки України (4), *Library University Illinois, Urbana-Champaign* (3).

Аналіз книжкових позначок є дуже важливим, оскільки він дає змогу простежити долю кожної окремої книжки, побачити, з якими подіями і людьми вона пов'язана. У вивченій колекції публікацій доволі мало таких позначок, у низці випадків їх просто знищували, що є неприйнятною практикою у зберіганні книг в електронному вигляді.

У нашому випадку була лише одна книга В. Щербаківського²⁸ з багатьма позначками. У ній на титульній сторінці бачимо дарчий напис від автора проф. О. Шульгину та квадратний штамп української бібліотеки Симона Петлюри в Парижі (*Bibliothèque Ukrainienne Symon Petlura*). На сайті бібліотеки читаємо: «Українська бібліотека імені Симона Петлюри була заснована у Парижі 1926 р. після вбивства Голови Директорії і Головного Отамана Військ УНР С. Петлюри на вулиці Расін більшовицьким агентом С. Шварцбардом. За задумом організаторів, до числа яких належали відомі представники унерівської еміграції В. Прокіпович, О. Шульгин, І. Косенко, І. Рудичів, О. Удовиченко, Бібліотека мала стати “нерукотворним пам'ятником” Головному Отаманові, виконуючи місію не лише українського наукового та культурно-освітнього центру в Європі, але й низку важливих музейно-архівних завдань: збирання колекції пам'яток і предметів, пов'язаних із життям та діяльністю С. Петлюри, сприяння проведенню пошуків матеріалів з історії українсько-французьких зв'язків у архівах та бібліотеках Франції»²⁹. Але офіційне відкриття бібліотеки відбулося 25.05.1929 р. Зрозуміло, що О. Шульгин передав подаровану Щербаківським книгу до Бібліотеки

²⁸ Щербаківський В. Основні елементи орнаменталії українських писанок і їхнє походження. Прага: Укр. істор.-філолог. тов-во, 1925. 34 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/10813/file.pdf> (дата звернення: 15.06.2024).

²⁹ Bibliothèque Ukrainienne Symon Petlura. URL: <http://bibliotheque-petlura.com/ua/> (дата звернення: 10.07.2024).

імені Симона Петлюри. Далі бачимо штамп із написом «Колекція Аркадія Жуковського». В Енциклопедичному словнику-довіднику, виданому Інститутом історії України НАН України, про нього сказано: «Жуковський Аркадій Іларіонович (12.01.1922, Чернівці — 2.10.2014, Париж) — історик, громадський та політичний діяч. Дійсний член Наукового товариства імені Шевченка (1972), іноземний член АН України (1992, від 1994 — НАН України). У період Другої світової війни емігрував разом із родиною до Австрії. 1949 р. здобув вищу освіту в м. Грац. 1969 р. захистив докторську дисертацію в Українському вільному університеті в Мюнхені <...> У 1989—1995 — президент Бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі. Член Митрополичої ради УАПЦ в Європі»³⁰. У зв'язку з цим можемо припустити, що книга, яка розглядається, була в колекції Аркадія Жуковського в бібліотеці Симона Петлюри. На її титульній сторінці наявний штамп із написом «Бібліотека імені О. Ольжича. Вул. Грушевського 4». Добре відомо, що ця бібліотека була першою приватною українською бібліотекою, створеною 1994 р. Тож можна припустити, що після завершення терміну президентства в Бібліотеці імені Симона Петлюри А. Жуковський передав цю книжку до новоствореної української бібліотеки. У статті М. Шляхтиченка про Олега Кандибу-Ольжича (1907—1944) дізнаємось, що він відвідував лекції з археології проф. В.М. Щербаківського в УВУ та на філософському факультеті Карлового університету (у 1925—1926 рр.)³¹. На титульній сторінці книги є ще один штамп еліпсоподібної форми з практично непомітним написом українською мовою. Отже, наше дослідження показало, як багато можуть розповісти книжкові позначки з однієї конкретної книжки столітньої давнини, автор якої — відомий археолог Володимир Щербаківський (1876—1957), котрий зробив великий внесок у відкриття УВУ в Мюнхені, де він був першим ректором.

Перейдемо до аналізу стандартів опису праць в електронних колекціях рідкісних і старих публікацій. Насамперед у них необхідно вказувати місце зберігання та дату оцифрування твору. Це можна бачити, наприклад, в *Internet Archive* та *Google Books*. У *Project Gutenberg* зустрічаємо параметри опису творів, як-то *Credits* (звідки і ким надано книжку),

³⁰ Кот С.І. Жуковський Аркадій Іларіонович (12.01.1922, Черновці — 2.10.2014, Париж). Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Вип. 5. Біографічна частина: А–М / Відп. ред. М.М. Варварцев. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2014. С. 163—164. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Varvartsev_Mykola/Ukraine_v_mizhnarodnykh_vidnosynakh_Entsyklopedychnyi_slovyk-dovidnyk_Vypusk_5.pdf?PHPSESSID=a6n8v0ms766s4norba21136715 (дата звернення: 10.07.2024).

³¹ Шляхтиченко М. До біографії д-ра Олега Кандиби-Ольжича. *Український історик*. 1978. № 01—03. С. 120—127. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Shliakhtychenko_Mykhailo/Do_biografii_d-ra_Oleha_Kandyby-Olzhycha/ (дата звернення: 10.07.2024).

Release Date (дата розміщення книжки на сайті проєкту), *Copyright Status* (наприклад, *Public domain in the USA*), *Downloads*. Для книжкових колекцій у Європейській цифровій бібліотеці (*Europeana*), крім стандартних характеристик книги, передбачено: *Contributors*, *Providing institution*, *Aggregator*, *Rights*, *Identifier*, *Providing country*, *Collection name*, *First time published on Europeana*, *Last time updated from providing institution*. Для рідкісних книг, зокрема інкунабул, у цій бібліотеці запроваджено параметр *Provenance* (походження книжки).

Пропозиції та рекомендації. Для колекцій старих книг я пропоную запровадити параметр опису книжкових позначок (бібліотечні штампи, власницькі та дарчі написи тощо), які мною досліджено на прикладі праць викладачів УВУ. Це легко реалізувати для електронних бібліотек *Diasporiana* та «Чтиво», для яких можна запропонувати мінімальний набір характеристик книжок, що відсутні в описі книжок цих бібліотек: місце зберігання книжки, дата оцифрування книжки, опис книжкових позначок, авторські права, кількість завантажень.

Вище показано, що у відкритому доступі перебувають 45,5 % публікацій викладачів УВУ за перший п'ятирічний період його роботи (1921—1925). Цей доволі низький показник лише зменшуватиметься, якщо будуть виявлені нові публікації, відсутні у відкритому доступі. Вважаю, що аналогічний низький показник матиме місце і для інших осередків української наукової еміграції першої хвилі. Це свідчить про необхідність активізувати роботу з оцифрування публікацій вчених української наукової еміграції.

Отже, потрібно розробити і запустити спеціальну програму відкритого доступу, яка б охоплювала всі центри української наукової еміграції та всі її п'ять хвиль. У межах цієї програми задля збереження та пропагування наукової спадщини всіх хвиль української наукової еміграції пропоную розробити проєкт «Декларації з відкритого доступу до наукового знання та культурної спадщини української наукової еміграції» та «План дій» до неї. Головною метою Декларації має бути створення єдиного *Open Access Repository* або мережі таких репозитаріїв в основних осередках української наукової діаспори, а також переведення наукових часописів, пов'язаних з українськими студіями, у статус часописів відкритого доступу. Це стосується, наприклад, наукової періодики Слов'янського інституту (Прага), УВУ (Мюнхен) та ін.

Усі електронні бібліотеки та сховища, згадані у табл. 5, надають відкритий доступ до свого контенту, оскільки його можна вільно та безплатно читати, завантажувати, копіювати, розповсюджувати, роздруковувати тощо. Це відповідає визначенню та принципам відкритого доступу, сформульованого в Будапештській ініціативі відкритого доступу. Водночас ці електронні бібліотеки та сховища, за винятком

Internet Archive, не використовують сучасні практики відкритого доступу, пов'язані з відкритим програмним забезпеченням, що функціонує в межах «Протоколу зі збирання метаданих ініціативи “Відкриті архіви” (OAI-PMH)», та реалізовані в репозитаріях відкритого доступу (*Open Access Repositories*). Тому пошук за ключовими словами в *Google Scholar* або *Google Books* не дає змоги знаходити потрібні публікації в цих бібліотеках і сховищах, і це можна робити тільки в їхніх пошуковиках.

Отже, лише за переходу цих бібліотек і сховищ на відкрите програмне забезпечення можна буде говорити про повноцінний відкритий доступ до публікацій української наукової еміграції. До того ж для контенту, що зберігається в електронних бібліотеках і сховищах, потрібні надійні метадані для його виявлення за допомогою пошукових систем мережі Інтернет, як-то *Google Scholar*.

Під час пошуку контенту, пов'язаного з працями української наукової еміграції, для проведення досліджень більшість користувачів навряд чи шукатимуть окремі спеціалізовані електронні бібліотеки та сховища. Тобто індексування та якісні метадані мають відповідати стандартам відкритого доступу, як-то *OAI-PMH*, що дає змогу ширшій аудиторії знаходити та використовувати заархівований контент.

У відкритому доступі велику роль відіграють спеціальні ліцензії *Creative Commons*. Але на старі публікації вони не поширюються, і з цього приводу в цифровій бібліотеці *Kramerus* можна прочитати, що коли на документ не поширюється спеціальна ліцензія, він захищений авторським правом (не може бути переглянутий за допомогою віддаленого доступу). У такому разі застосовується правило: «Закон про авторське право (Act No. 121/2000) дозволяє доступ до творів, розміщених в Інтернеті, через 70 років після смерті всіх авторів та інших учасників твору (перекладачів, ілюстраторів та ін.) і через 50 років після публікації документа»³².

Згідно з табл. 4, станом на 2024 р. 70 років після смерті автора не минуло для О. Шульгина (1889—1960), В. Щербаківського (1876—1957), В. Залозецького (1884—1965), В. Тимошенка (1885—1965), І. Мірчука (1891—1961). Стосовно розміщення у відкритому доступі одноосібних праць перших трьох авторів теоретично можуть виникнути претензії, до двох останніх таких претензій не буде, оскільки їхні публікації розміщено у збірках праць 1923 і 1925 рр., до яких застосовано менш суворі обмеження.

Виникає питання: хто може розробити і запустити програму відкритого доступу до наукового знання і культурної спадщини української нау-

³² Access to digital documents in accordance with the Copyright. *Kramerus* 5. URL: <https://ndk.cz/search/i.jsp?pid=uuid:5d6662d0-d334-11e6-a1de-001018b5eb5c> (дата звернення: 30.8.2024).

кової еміграції? Звісно, перейматися цією проблемою насамперед мають українські академічні організації та міністерства, що відповідають за науку, освіту, культуру, інформаційну політику і медіа. Для цього країні потрібна виважена державна політика щодо відкритого доступу, яка нині перебуває лише на початковому етапі розбудови.

Але в результаті п'ятої хвилі української наукової еміграції, яка охопила понад 5000 вітчизняних учених, виникла, на мій погляд, перспектива запуску програми з відкритого доступу в зв'язку з тим, що Офіс підтримки вченого Ради молодих учених при МОН України запустив ініціативу «Українська наукова діаспора». Цю програму міг би в принципі підтримати й УВУ (Мюнхен), який є єдиним офіційним українським університетом за кордоном.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Зроблено систематичний аналіз характеристик професорсько-викладацького складу УВУ та його публікаційної активності в контексті відкритого доступу в перші п'ять років функціонування університету. Показано, що для 38 із 45 професорів і викладачів УВУ, які працювали в ньому в 1921—1925 рр., створено біографічні статті у Вікіпедії. Максимальна кількість таких статей різними мовами написана про Івана Горбачевського та Степана Смаль-Стоцького (по 10 статей), водночас про значущих персон, як-то біолог Петро Андрієвський, який 10 років пропрацював професором в УВУ, а також правознавці Дмитро Коропатницький і Лев Єх, не написано жодної статті у Вікіпедії.

Детальний аналіз публікаційної активності 45 професорів і викладачів УВУ за допомогою різних інструментів мережі Інтернет дав змогу виявити 235 публікацій, з-поміж яких 107 розміщені у відкритому доступі. Останні публікації розміщено у вигляді 175 файлів у різноманітних електронних бібліотеках і сховищах, з-поміж яких найважливішими є українські електронні бібліотеки *Diasporiana* та «Чтиво», а також чеська цифрова бібліотека *Kramerus*. Найбільша кількість публікацій, розміщених у відкритому доступі, належить С. Рудницькому (10), Д. Антоновичу (8) та М. Лозинському (7).

Показано важливість вивчення термінів закінчення авторського права на літературні твори та книжкових позначок і запропоновано перелік основних біобібліографічних характеристик для опису рідкісних і старих книг, що зберігаються в електронних бібліотеках й сховищах. Розроблено концепцію програми відкритого доступу до наукового знання та культурної спадщини української наукової еміграції, яка має охоплювати всі п'ять її хвиль.

Подальші дослідження з тематики відкритого доступу на основі згаданої концепції будуть присвячені іншим науково-освітнім закладам і установам української наукової діаспори.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага: Knihtisk, 1942. Ч. 1. 367 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2648/file.pdf> (дата звернення: 10.06.2024).
2. Holiat R.S. Short history of the Ukrainian Free University. New York: Shevchenko Scientific Society, 1964. 33 p. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/7728/file.pdf> (дата звернення: 10.06.2024).
3. Віднянський С.В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921—1945). Київ: Інститут історії України НАН України, 1994. 82 с. URL: http://history.org.ua/JournALL/Preprint/Preprint_1994_1/Preprint_1994_1.pdf (дата звернення: 10.06.2024).
4. Universitas Libera Ucrainensis: 1921—2011. Patzke U., Szafowal M., Yaremko R. (Hrsg.). Ukrainische Freie Universität. Serie: Varia Bd. 56. München, 2011. 828 s. URL: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3477/file.pdf> (дата звернення: 10.06.2024).
5. Старик В. Лев Єх — буковинський українець, який примусив повірити в себе віденський і празький уряди. До 150-річчя від дня народження. *Буковинський вісник державної служби та місцевого самоврядування*. 17 січня 2022. URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/news/1941/> (дата звернення: 10.06.2024).

Одержано 17.07.2024

REFERENCES

1. Narizhnyi, S. (1942). *Ukrainian emigration. Cultural work of the Ukrainian emigration between the two world wars*. Prague: Knihtisk, Part 1. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2648/file.pdf> (last accessed: 10.06.2024) [in Ukrainian].
2. Holiat, R.S. (1964). *Short history of the Ukrainian Free University*. New York: Shevchenko Scientific Society [in Ukrainian]. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/7728/file.pdf> (last accessed: 10.06.2024).
3. Vidnyanskyi, S.V. (1994). *Cultural, educational and scientific activity of the Ukrainian emigration in Czechoslovakia: Ukrainian Free University (1921—1945)*. Kyiv: Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. URL: http://history.org.ua/JournALL/Preprint/Preprint_1994_1/Preprint_1994_1.pdf (last accessed: 10.06.2024) [in Ukrainian].
4. Patzke, U., Szafowal, M., & Yaremko, R. (Hrsg.) (2011). *Universitas Libera Ucrainensis: 1921—2011. Ukrainian Free University*. Serie: Varia Bd. 56. München. URL: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/3477/file.pdf> (last accessed: 10.06.2024).
5. Saryk, V. (2022). Lev Yeah: a Ukrainian from Bukovyna who made the Viennese and Prague governments believe in him. To the 150th anniversary of the birth. *Bukovyna Bulletin of Public Service and Local Self-Government*, January 17. URL: <http://buk-visnyk.cv.ua/news/1941/> (last accessed: 10.06.2024) [in Ukrainian].

Received 17.07.2024

V.M. Moskovkin, Dsc (Geography), independent researcher
Vimperk, Czech Republic
e-mail: researchoa52@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5587-4133>

RESEARCH AND TEACHING STAFF OF THE UKRAINIAN
FREE UNIVERSITY AND THEIR PUBLICATIONS IN 1921—1925
IN THE OPEN ACCESS CONTEXT

A systematic analysis of the quantitative and qualitative characteristics of the teaching staff of the Ukrainian Free University (UFU) and their publication activity in the context of Open Access during the first five years of the university's operation was carried out. For this purpose we used general works published by this university in 1927, 1931 and 2011, several articles by M. Lozinski published in the newspaper "Svoboda" in 1921, books by S. Narizhnyi (1942) and S.V. Vidnyanskyi (1994), other publications and internet sources. The task was to identify all the teachers who worked in 1921—1925, the availability of all language versions of their biographical articles in Wikipedia, the years of their life and work at the university, as well as publications on the Internet, including full-text articles in Open Access. Forty-five UFU professors were identified who published 235 works during the 5 years of the UFU's existence, of which 45.5 % (107 publications) are now in the Open Access. The top three authors, according to their publication activity, are D. Doroshenko, V. Zalizetskyi, O. Lototskyi, but the top three authors with the highest number of publications placed in Open Access are different: S. Rudnytskyi, D. Antonovich, M. Lozinskyi. However, the leaders in the number of biographical Wikipedia articles in different languages are quite different professors: I. Gorbachevskyi and S. Smal-Stotskyi, for each of whom 10 biographical Wikipedia articles were written in different languages. It is shown that 107 Open Access publications were represented by 175 files found in the Ukrainian digital libraries "Diasporiana" (88), "Chtivo" (44) and the Czech digital library "Kramerus" (32), while the first two libraries borrowed without declaration 43 files of publications from the Czech digital library. In the context of Open Access, considerations for preserving and perpetuating the heritage of the Ukrainian scientific diaspora are given, and a minimum set of additional parameters for describing rare and old works for digital libraries is proposed.

Keywords: *Ukrainian Free University, teaching staff, publication activity, Open Access.*